

memorii | jurnale | călătorii

Gabriel Șerban este fotograf, artist plastic, autor și naturalist. Filolog de formație, a absolvit Facultatea de Limbi și Literaturi Străine din București. Cu interese eclectice, cercetează domenii precum literatura Indiei medievale, dramaturgia cehoviană și școlile de pictură ruse, îmbinând interesul pentru litere, artele vizuale, istorie și biologie. Rămâne totuși mereu aproape de pasiunea sa: lumea animală. Scrie și fotografiază pentru *National Geographic* sau *Dilema*, publică în 2021 volumul de călătorie *Urme pe zăpadă și nisip* și participă ca fotograf și ilustrator la proiecte de conservare. Călătorește în Guiana Franceză, Mexic, Costa Rica, Ecuador, Peru, Columbia, Indonezia, Islanda, Kenya, în căutare de animale, oameni și povești. În calitate de doctorand al Universității din București, studiază mitologia animalelor în context comparat.

G A B R I E L Ș E R B A N

POVESTIRI
DIN ȚARA
JAGUARULUI ROȘU

O CĂLĂTORIE MEXICANĂ

HUMANITAS

Redactor: Genoveva Cerchez
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Luisa Neag
DTP: Radu Dobreci, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

© HUMANITAS, 2025

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Șerban, Gabriel

Povestiri din țara jaguarului roșu: o călătorie mexicană /

Gabriel Șerban. – București: Humanitas, 2025

ISBN 978-973-50-9014-2

821.135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723.684.194

CUPRINS

<i>Nota autorului</i>	9
Jaguarul din bibliotecă și alte comori rătăcite	11
Un zbor deasupra Văii Anahuac. Tenochtitlan sau Ciudad de Mexico. Lepidoptere misterioase	17
Povești dezgropate. Zei, vrăjitori și salamandre	33
Fecioara din Guadalupe și Sfânta Moarte	44
Utopiile Americii Latine	51
Spre Sierra Nevada. Iztaccíhuatl și Popocatepetl. Sfinți și magicieni ai munților	55
La drum cu un luchador. Cholula și Puebla. Biserici și piramide	63
Teotihuacán orașul zeilor și Teotihuacán cel nou	66
Întoarcerea în prima junglă. Yucatán și amintirile apocalipsei. Cenote și moșternitori cu pene	74
Mayașii de ieri și de azi. Manuscrise și pirați. Alte piramide și templul jaguarului roșu. Furnici, cuci și niște iguane imune la otravă. Chacmool. Cursa după cauciuc	83
La Lechuza. Prin Chiapas, spre Palenque. Munții vii și o necropolă regală. Încă un naturalist excentric în Lumea Nouă	96

Spre Lacanjá, casa lacandonilor. Nelipsiții lilioci. Arborele cosmic. Carnea zeilor sau ciupercile halucinogene.	
Chan K'in cel Bătrân.....	107
Bonampak. Sacrificii de sânge. Oropendole, șerpi, șopârle și amfibieni.	133
O călăuză grăbită prin <i>selva pura</i> . Nasuri fine de feline. Agricultori hexapozi. Insula din paradis și o noapte albă pe acoperiș	139
Calakmul. Lasere, Diego de Landa, Knorozov și creaturile junglei.	151
Înapoi în Caraibe. Akumal și Golful Țestoaselor. Filologie marină. Naufragiații și locuitorii apelor. Tulum. Zeul Coborâtor, albine, cârnați și viziuni din broaște	156
Râul Secret și o călătorie prematură prin Xibalba	171
Rămas-bun	176

*Hachakyum u k'uji ti u woro u k'ujir
Tu beta u kanan yejer
K'ash, ich kanan tu
Päk'a ba' kaan a ich
K'ash tu päk'a ne nuk che
U mos u rëk chuk mu bāj.*

Nota autorului

Am decis, de dragul preciziei, să las în text numele științifice ale animalelor descrise pentru a putea fi căutate cu ușurință de cititorul curios. Cum ele sunt aproape mereu specii neîntâlnite la noi, nici nu au apucat să primească un nume popular românesc și, spre a evita o lectură mult prea aridă, plină de latinisme ori termeni grecești, am hotărât să le botez aproximativ (chiar dacă uneori imprecis), ori să adaptez din denumirile lor comune englezești, de o mai mare notorietate în rândul naturaliștilor.

Ilustrația de la începutul fiecărui capitol îmi aparține, cu precizarea că urmează modele originale americane, întâi din cultura aztecă, apoi din Teotihuacán și continuând cu glife mayașe, pe măsură ce călătoria avansează din Platoul Central Mexican spre peninsula Yucatán.

Le mulțumesc lui Vlad Cioflec și lui Mátis Attila pentru consultanța științifică în domeniile lor, zoologia, respectiv botanica. Fără sfaturile lor, cu siguranță cartea de față ar fi fost mai bogată în mărunte inexactități. Și, în sfârșit, le sunt recunoscător tuturor acelor care au sprijinit acest volum și au crezut în el.

Jaguarul din bibliotecă și alte comori rătăcite

Povestind cu cineva nu demult despre cele mai îndepărtate destinații, ne-am pus de acord că adesea explorarea începe în bibliotecă. Iar de data aceasta a fost literalmente așa, pentru că din rafturile de lemn negru mirosind a praf, a mosc și a cărți, din peticul lui de lumină unde stă într-un suport cu etichetă, mă privește înapoi, cu rânjet încremenit ca de pisică Cheshire, un cap de jaguar. Jaguarul meu din bibliotecă. Desigur, nu este unul adevărat, nici măcar o încercare de taxidermie exotică (date fiind consecințele legale ale vânătăorii de astfel de feline protejate și mai ales dragostea pentru animalele sălbatice a posesorului), ci este un simulacru de lut ars, de origine mayașă.

De fapt, cred că privitorul neavizat l-ar putea lua drept liliac. Decolorat, cu petele demult șterse de timp, stilizat de meșterul lui într-o figură cu urechile mult prea mari, cu bot de mops, cu ochi bulbucați nefiresc și o gură dezvelind caninii trecuți peste buze, pare mai curând caricatural, însă în realitate el este o reprezentare apotropaică intenționat exagerată – un paznic, și încă unul cu toate simțurile la pândă. Unul care să audă și să vadă tot, căci sarcina lui este să sperie orice duh rău care ar putea da târcoale.

Astfel de portrete abundă în toată lumea precolumbiană, dar nu numai. Chiar dacă încașii, aztecii ori mayașii au fost până la

urmă creștinăți cu secole în urmă, încă mai avem azi triburi în selvă care se raportează la asemenea strămoși totemici și se apropie de imaginile lor cu sfințenie. Forța și frumusețea marilor feline, fie ele jaguari sau pume, au exercitat asupra amerindianului o fascinație perenă, lăsând urme în toată arta lui, de la măști ceremoniale, la motive textile, de la fațade de temple, la creatura noastră psihopompă de teracotă. Pentru ei, jaguarul trece cu ușurință dintr-o lume în alta, ca atunci când vânează în apă, pe pământ, ori în arbori, iar blana lui cu pete simbolizează cerul înstelat al nopții. Ba chiar au născocit un instrument muzical de forma unei tobe care-i imită întocmai mârâitul, căci îl adora și se cutremurau deopotrivă de prezența lui.

Întâlnim în sculpturile olmecilor numeroși oameni-bestie, adică șamani pe cale de a se preschimba în animale, cu buza de sus ridicată într-o grimasă ciudată și ilustrând, de fapt, un comportament comun felinei (dar nu numai) cunoscut de zoologi drept *răspuns Flehmen*, un mijloc de olfacție vomeronazală care s-a pierdut la om. Gestul este întoarcerea la animalul sacru în cele mai mici detalii și, totodată, o dovadă pentru cât de aproape trăiau oamenii aceștia de jaguari și pentru cât de bine îi cunoșteau. Nu doar cu milenii în urmă s-au preschimbato ei în animale, căci moștenitorii lor se transformă încă, pe tot cuprinsul Mexicului. De pildă, la Zitala, undeva în Moñtana de Guerrero, țărani se costumează în păsle galbene cu pete negre și-și pun măști colorate de lemn cu canini, mustăți și ochi codați. Apoi se bat cu bice și frânghii precum fac *los tigres*¹ în junglă, ca să aducă ploaia la început de mai. Nu departe de satul lor, într-o grotă străveche, rezistă

1. În America Latină, jaguarii (*Panthera onca*) sunt adesea numiți incorect și tigri (*Panthera tigris*) deși aceștia din urmă sunt o specie din Lumea Veche. Spaniolii sunt cei care au asociat tigrii asiatici cu marile feline americane datorită culorii, și numele le-a rămas. Din aceleași motive le-au zis lei (*leones*) omologilor din Americi, adică pumelor (*Puma concolor*) și colocvial încă sunt numite așa până azi. Nu întâmplător, englezii le preiau mai apoi drept *mountain-lions* (lei-de-munte).

vremii o pictură rupestră unde zeul-jaguar se unește cu o femeie¹. Fără egal și deci fără prădători ai lui, animalul acesta a fost luat drept frate al nostru printre necuvântătoare, vânat doar de noi, un simbol al puterii, al războinicilor și sacrificiului, *alter ego* al vrăjitorului, al soldatului și al monarhului.

Dacă leul devenise regele animalelor pentru europeni, jaguarul ocupa de și mai multă vreme locul acesta în imaginarul amerindian. După creștinare, o bună parte a simbolisticii leonine i se transferă, iar canonul picturii religioase latinoamericane se adaptează spre a oferi băștinașilor ce nu văzuseră vreodată un leu ceva mai familiar în care totuși să creadă. Jaguarul îl înlocuiește, așadar, pe leul Sfântului Ieronim, iar pielea-i ajunge purtată de asceți în pustiu. Îmi pare inepuizabil universul acesta sincretic și-mi aduce aminte de o frescă pe care am găsit-o odată într-o catedrală peruană, unde pe masa *Cinei*, sub privirile apostolilor, stătea rumenit și cu picioarele în sus un porcușor de Guinea. Iar în vreme ce Inchiziția îi ardea pe rug în Europa pe acei *loup-garou*, nefericiții vârcolaci zvoniți că s-ar transforma în lupi, în Mexicul colonial, biserica vâna niște vrăjitori locali care zice-se, se preschimbau în jaguari, numiți *nānāhualtin*².

Tradiția aceasta a teriantropilor de tip felină a existat pretutindeni unde am conviețuit cu astfel de animale elegante și feroce și nu este nicicum o trăsătură specific mexicană. Poate că europeanul de azi e complet nefamiliar cu leii sălbatici la el acasă, dar strămoșii noștri paleolitici au trăit alături de asemenea fiare care i-au făcut să se teamă, dar i-au și vrăjit. Cum altfel am putea să ne explicăm Omul-Leu de la Hohlenstein-Stadel? E o statueta din fildeș de mamut, cioplită meticulos acum circa patruzeci de milenii, înfățișând un amestec monstruos de leu de peșteră (*Panthera spelaea*) pe un corp aproape uman, biped, fără coadă.

1. Folclorul european este și el plin de astfel de uniuni nenaturale, dar între urs și om.

2. Nah. *nahualli* (sg.). Acești vrăjitori capabili, zice-se, să se preschimbe în animale, sunt încă temuți în zonele rurale din Mexicul de azi.

Și mai interesant, în Evul Mediu european încă mai supraviețuiau credințe vechi cum ar fi că eclipsele sunt pricinuite de lupi uriași sau de vârcolaci care încearcă să înghită astrele. Similar, pentru mayași, niște jaguari supranaturali se înfruptau din corpurile cerești la eclipse, motiv pentru care astfel de evenimente astrale erau numite *chi'bil k'in*, însemnând *mușcătură din soare*. Erau asociați cu întunericul (până la urmă văd și vânează atât de bine noaptea), cu tenebrele, cu peșterile, cu apa (preferă apa mai mult decât orice altă felină mare) și, nu în ultimul rând, cu moartea, și așa revenim la cel din biblioteca mea de acasă.

Relicva cu pricina nu este un obiect în sine, ci parte dintr-unul. Mai precis, e vârful capacului unei urne de cremațiune, al cărei destinatar s-a pierdut și a cărui cenușă s-a amestecat cu pământul jilav al junglei. Mii de ani mai târziu, urna a văzut iar lumina zilei, scoasă la suprafață de cine știe ce hoț de morminte grăbit, care n-a mai avut răbdare să excaveze vasul întreg și s-a mulțumit cu fața ciudată care se ițise din țărână și pe care o fi rupt-o. Sau poate că greutatea însăși a pământului l-a sfărâmat singură. Oricum ar fi, doar jaguarul nostru a supraviețuit și, odată ce a trecut Atlanticul, a poposit întâi în colecția belgiană Poylot, cândva, prin anii șaizeci, după care a ajuns la mine, la circa zece mii cinci sute de kilometri de Yucatánul natal, acea peninsulă scăldată de Marea Caraibilor și împărțită azi între Mexic și restul țărilor central și sud-americane cu țărături la est.

Este puțin mai mare decât un pumn, are o ureche ciobită (ceea ce nu e rău deloc la ai săi aproape două mii de ani vechime), o pată de pigment pe creștet și cam două sute optzeci de grame greutate. Aparține perioadei preclasice târzii. Ce știm azi despre el este totuși doar o fărâma și nimic nu va putea reîntregi realitatea căreia i-a aparținut odată. Cui i-a fost destinată urna? Probabil cuiva bogat sau cu statut oricum mai înalt, având în vedere că mayașii de rând aveau adesea parte de înhumări mult mai modeste, uneori sub casă, alteori chiar pe câmpul de porumb. Ce nume a purtat

oare? Să fi fost o femeie, ori un bărbat? Să fi murit tânăr, sau după ce și-a văzut nepoții? Să fi fost scrib, preot, funcționar, negustor ori războinic? O fi trăit vremuri de belșug, sau de molime, lipsuri și secetă? O fi iubit? O fi văzut vreodată el însuși un jaguar în carne și oase? Oare i-a plăcut să asculte cântecele dulci de flaut pe timp de pace, sau mugetul teribil al goarnelor din cochilii marine care anunțau războiul cu fluviile lui de sânge? Oare s-a străpuns cu așchii și spini de piscă de mare, așa cum făceau adesea semenii săi în căutarea extazului religios, în goana după viziuni obscure cu strămoși, zei și șerpi? Oare va fi privit în luciul negru al vreunei oglinzi de obsidian?

Cu siguranță nu voi ști. Pentru mine însă, chiar și după atâta amar de vreme, micul cap de lut mai are totuși puțină magie. Deși afară fulguiește, copacii și-au pierdut coroanele și cerul stă să cadă peste oraș greu și gri ca o lespede, în figura de teracotă încă mai auzi, parcă, foșnetul frunzelor în vânt de la finele sezonului ploios, cu cicadele și țipetele papagalilor din desiș. Alături de el stă încolăcit un șirag de mărgelă de piatră. Sunt precolumbiene, de undeva din America Centrală, și asta e cam tot ce se mai cunoaște acum despre ele. Albe, ocru sau verzui, lustruite cu grijă, se înșiră așa inegale cum sunt pe o ață într-o ordine ce poate nu le-a fost sortită niciodată. Sforile de cele mai multe ori nu supraviețuiesc timpului. Cum au ajuns în Europa este la fel de misterios – poate au fost un dar către străinii veniți de peste mare, ori poate au fost smulse. Poate pur și simplu au stat sub pământ alături de alte obiecte până când cineva s-a bucurat de descoperirea lor. Cert e că m-am trezit despărțind câteva din șirag ca să mi le leg în brățară. Am vrut, cred, să le duc la ele acasă, oricât de vagă ar fi această *acasă* acum.

Firește, nu doar un cap de teracotă și o mână de pietre m-au făcut să vreau să revin pe pământurile mexicane, ci și amintirea lor, de acum multă vreme. Cu doisprezece ani în urmă călcam acele țărături frumoase întâia oară și tot de atunci datează și

primele mele însemnări de călătorie, prea fugare și episodice ca să se poată închea într-un volum. Totuși, primele. Cumva m-am simțit dator cu aceste note neterminate, și cum altfel aș fi putut reveni cu sinceritate asupra lor decât întorcându-mă chiar în locurile care le-au inspirat. Un arc peste timp, deci, infim față de ființa de lut ars, dar al meu.